Iranian Independent Islamic Human Rights Commission
کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران
لجنه حقوق الانسان الاسلامیه فی ایران

گذشت دو سال از تقاضای نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری پیرامون تغییرات اقلیم و پایان انتظار

امور پژوهشی، آموزشی و ترویجی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران

بهار ۱۴۰۴

توضیحات مقدمانی کمیسیون:

موضوع تغییرات اقلیم و پیامدهای آن بر کره زمین آن چنان جدی و خطرناک است که هیچ جامعه ای نمی تواند خود را مصون از آن بداند و در قبالش سو عملکرد یا تاخیر و انفعال داشته باشد. در خصوص این موضوع، طی سالهای اخیر روندهای حقوق بشری توسعه جدی یافته است. همانگونه که تحرکات نهادهای متنوع ملی و بین المللی گسترش پیدا کرده است. در همین راستا ، دوسال قبل اکثریت کشورهای جهان در مجمع عمومی ملل متحد از دیوان بین المللی دادگستری تقاضا کردند تا نظرمشورتی در خصوص تعهدات دولتها در قبال تغییرات اقلیم ارائه کند. دیوان اخیرا اعلام کرده که در روز ۲۳ جولای ۲۰۲۵ / یکم مرداد۱۴۰۴ نظر مشورتی خود را اعلام می کند. طی ماههای اخیر به مناسبت ورود دیوان در این زمینه برخی از متخصصان ،یادداشت هایی را در خصوص روند جاری در دیوان بین المللی دادگستری مرقوم داشته اند که در خور توجه است. دو مورد از این نوشتارها با ارجاع امور پژوهشی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران، توسط همیاران مرتبط با کمیسیون به فارسی برگردان شده تا بعد از آن وقتی که در مورد نظر مشورتی دیوان، اطلاعات فنی عرضه می گردد، امکان استفاده بیشتر فراهم شود. نوشتار حاضر یکی از آن موارد است .

امید است مطالعه این مباحث ما را نسبت به رعایت هر چه بیشتر حق به محیط زیست سالم و مواجهه هوشمندانه در قبال تغییرات اقلیم حساس تر نماید خصوصا که کشورما در این زمینه با چالشهای متنوع روبروست.

♦نویسنده : دکتر النا کوسولاتپووا، از دانشگاه ون آمستردام و جزو هیئت تحریریه هاب(مرکز) دانش اهداف توسعه پایدار

♦برگردان از انگلیسی به فارسی: امیر بهادر میر بلوچ زهی، دانش پژوه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل و همیار کمیسیون/ ویرایش و نهایی سازی در امور پژوهشی کمیسیون، خرداد ماه ۱۴۰۴

♦ماخذ : هاب (قطب) دانش اهداف توسعه پایدار، منتشره در ۳۰ آوریل ۲۰۲۵

متن مقاله:

این ماه[وقت تقریر نوشتار حاضر]، دو سال از زمانی که دبیر کل سازمان ملل، درخواست مجمع عمومی سازمان ملل را جهت تبیین تعهدات مرتبط با تغییرات اقلیمی کشورها طبق حقوق بین‌الملل و عواقب حقوقی نقض آن‌ها به عالی ترین دادگاه سازمان ملل، یعنی دیوان بین‌المللی دادگستری ابلاغ کرد، می‌گذرد. این مناسبت، فرصتی است برای بازنگری لحظات مهم روندی که پس از درخواست مذکور صورت گرفت، تأمل بر مسائل اصلی دخیل در این موضوع و ارزیابی پیامدهای نظریه آتی [دیوان] که می‌تواند تحول‌آفرین باشد.

با الهام از یک پویش به رهبری جوانان[سراسر دنیا] ، در تاریخ ۲۹ مارس ۲۰۲۳، در جلسه عمومی شصت و چهارم مجمع عمومی سازمان ملل[در نشست سالانه هفتاد هفتم مجمع]، قطعنامه‌ای (A/RES/۷۷/۲۷۶) به پیشنهاد گروهی متشکل از بیش از ۱۰۰ کشور به تصویب رسید که در آن سوالاتی برای طرح در دیوان بین‌المللی دادگستری تعیین گردید. با استناد به منشور سازمان ملل، معاهدات کلیدی حقوق بشر، کنوانسیون معیار سازمان ملل متحد برای تغییرات اقلیمی (UNFCCC) و توافق‌نامه پاریس در خصوص تغییرات اقلیمی، کنوانسیون سازمان ملل در مورد حقوق دریاها (UNCLOS) و اصول بنیادی حقوق محیط زیست بین‌المللی، مجمع عمومی، [خطاب به] به دیوان[بین المللی دادگستری] دو سوال را مطرح کرد :

۱. تعهدات کشورها طبق حقوق بین‌الملل جهت اطمینان از حفاظت از نظام اقلیمی و سایر اجزای محیط زیست در برابر انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از فعالیت‌های انسانی، برای کشورهای حاضر و نسل‌های آینده چیست؟

۲. بر مبنای این تعهدات، پیامدهای حقوقی برای کشورهایی که به واسطه اقدامات یا کوتاهی‌های خود آسیب قابل‌توجهی به نظام اقلیمی و سایر اجزای محیط زیست وارد کرده‌اند، در چه مواردی اِعمال می‌شود، از جمله :

الف) کشورها، از جمله کشورهای کوچک جزیره‌ای در حال توسعه(SIDS) ، که به دلیل شرایط جغرافیایی و سطح توسعه‌شان، از اثرات منفی تغییرات اقلیمی آسیب دیده، به طور ویژه تحت تأثیر قرار گرفته یا به‌ویژه آسیب‌پذیر هستند؛

ب) مردم و افراد نسل‌های حاضر و آینده که تحت تأثیر اثرات منفی تغییرات اقلیمی قرار گرفته‌اند؟

در تاریخ ۱۲ آوریل ۲۰۲۳، دیوان بین‌المللی دادگستری، درخواست مجمع عمومی سازمان ملل برای صدور نظر مشورتی در مورد تعهدات کشورها نسبت به تغییرات اقلیمی را به همراه پرونده‌ای از اسناد «که احتمالاً به روشن شدن این سوالات کمک می‌کنند»، دریافت کرد و [بدین وسیله فرایند رسمی] قضایی آغاز گردید.

از درخواست مجمع عمومی سازمان ملل تا جلسات استماع در کاخ صلح[مقر دیوان]

در تاریخ ۱۷ آوریل ۲۰۲۳، معاون امور ثبت دیوان بین‌المللی دادگستری، اطلاعیه درخواست نظر مشورتی را به تمامی کشورهایی که مجاز به حضور در دادگاه بودند، ارسال کرد.در تاریخ ۲۰ آوریل، رئیس دیوان مهلت‌های

ارائه کتبی (۲۰ اکتبر ۲۰۲۳) و ارائه نظرات در خصوص بیانیه‌های کتبی ارائه‌شده توسط سایر کشورها (۲۲ ژانویه ۲۰۲۴) را تعیین نمود که هر دو متعاقبا تمدید شدند.

به عنوان شاهد اهمیت بالایی که جامعه بین‌المللی برای دریافت این نظر مشورتی قائل است،دیوان از حیث تعداد بیانیه‌های کتبی دریافتی از کشورها و سازمان‌های پذیرفته‌شده در

روند مشورتی به رکوردی دست یافت –به تعداد کل ۹۱ بیانیه.

کشورهایی که بیانیه‌های کتبی خود را ارائه دادند عبارتند از: آلبانی، آنتیگوا و باربودا، آرژانتین، استرالیا، باهاما،بنگلادش،باربادوس، بلیز، بولیوی،برزیل،بورکینافاسو، کامرون، کانادا، شیلی، چین، کلمبیا، کاستاریکا، جمهوری دموکراتیک کنگو، جزایر کوک، دانمارک، جمهوری دومینیکن، اکوادور، السلوادور،مصر، فنلاند، فرانسه، گامبیا، آلمان، غنا، گرنادا، ایسلند، هند، اندونزی، ایران، ژاپن، کنیا، کیریباتی، جمهوری کره، کویت، لتونی، لیختن‌اشتاین، ماداگاسکار، جزایر مارشارل، ماریشس، مکزیک، ایالات فدرال میکرونزی ، نامیبیا، نائورو، نپال، هلند، نیوزیلند، نروژ و سوئد (به‌صورت مشترک)، پاکستان، پالائو، پرو، فیلیپین، پرتغال، رومانی،فدراسیون روسیه، سنت لوسیا، سنت وینسنت و گرنادین‌ها، ساموآ، عربستان سعودی، سیشل، سیرالئون، سنگاپور، اسلوونی،جزایر سلیمان، آفریقای جنوبی، اسپانیا،سریلانکا، سوئیس، تایلند، تیمور-لسته، تونگا، تووالو، انگلستان، امارات عربی متحد، اروگوئه، ایالات متحده، وانواتو و ویتنام.

سازمان‌هایی که بیانیه‌های کتبی خود را ارائه دادند عبارتند از: اتحادیه آفریقا(AU) ، ائتلاف کشورهای کوچک جزیره‌ای(AOSIS) ، کمیسیون کشورهای کوچک جزیره‌ای در خصوص تغییرات اقلیمی و حقوق بین‌الملل (COSIS)، اتحادیه اروپا(EU) ، آژانس تردد شیلات انجمن جزایر اقیانوس آرام، اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت(IUCN) ، گروه پیشرو ملانزی(MSG) ، سازمان کشورهای آفریقایی، کارائیب و اقیانوس آرام (OACPS)، سازمان کشورهای صادرکننده نفت(OPEC) ،مجمع جزایر اقیانوس آرام(PIF) ،نهاد طرفهای توافقنامه نائورو، و سازمان بهداشت جهانی.(WHO)

بعد از آن، دیوان ۶۲ نظر کتبی در خصوص آن بیانیه‌ها دریافت کرد.

جلسات استماع شفاهی مربوط به روند مشورتی پیرامون تعهدات کشورها نسبت به تغییرات اقلیمی از تاریخ ۲ تا ۱۳ دسامبر ۲۰۲۴ در مقر دیوان در لاهه، هلند برگزار شد. این جلسات به‌عنوان بستری برای ارائه نظرات، هم برای کسانی که بیانیه‌های کتبی ارائه کرده بودند و هم برای کسانی که ارائه نکرده بودند،در خصوص تعهدات کشورها طبق حقوق بین‌الملل و پیامدهای قانونی ناشی از نقض این تعهدات، به ویژه در رابطه با نسل‌های آینده و کشورهای کوچک جزیره‌ای که از اثرات منفی تغییرات اقلیمی به‌ویژه آسیب‌پذیرند،به کار گرفته شد. در مجموع، دیوان ۹۶

ارائه شفاهی از سوی کشورها و ۱۱ ارائه شفاهی از سازمان‌های بین‌المللی دریافت کرد که بسیاری از آن‌ها نیز بیانیه‌های کتبی خود را ارائه کرده بودند.

مسائل مطرح شده

در ارائه استدلال‌های شفاهی[نمایندگان کشورها و سازمان های بین المللی]، کشورها و سازمان‌های معتبر نقش کنوانسیون معیار سازمان ملل متحد برای تغییرات اقلیمی(UNFCCC) ، توافق‌نامه پاریس پیرامون تغییرات اقلیمی و سایر معاهدات محیط‌زیست را تشریح کردند.در تعریف دامنه تعهدات کشورها، آن‌ها به بررسی حقوق بشر،حقوق بین‌الملل عرفی و اصول عمومی حقوق بین‌الملل نیز پرداختند.زمانی که آگاهی از آثار منفی انتشار گازهای گلخانه‌ای باعث شد دولت‌ها وظیفه پیدا کنند برای جلوگیری از آسیب به محیط زیست دقت و نظارت لازم را به خرج دهند، به‌شدت بحث و اختلاف‌نظر نمود یافت.

جلسات استماع [برگزار شده نزد دیوان بین المللی دادگستری] دیدگاه‌های متفاوتی را در خصوص پیامدهای حقوقی نقض تعهدات مرتبط با تغییرات اقلیمی نشان داد. برخی به رویکرد بدون تنبیه رژیم تغییرات اقلیمی تأکید داشتند، در حالی که برخی دیگر بر قانون عرفی مسئولیت کشورها،از جمله تعهد به توقف رفتار ناصحیح و ارائه جبران خسارت، تأکید کردند.

در پایان جلسات، قضات[دیوان] از [نمایندگان] کشورها و سازمان‌های ارائه‌کننده بیانیه‌های کتبی دعوت به ارائه پاسخ‌های کتبی به پرسش‌های خود در خصوص: تولید سوخت‌های فسیلی؛ تفسیر تعهدات کاهش انتشار بر اساس توافق‌نامه پاریس؛ حق به محیط‌زیست سالم؛ و مسائل مرتبط با مسئولیت [دولت ها] و تعهد و مسئولیت قانونی کشورها در قبال مقوله خسارات و زیانها نمودند. [نمایندگان] کشورها و سازمان‌های پذیرفته‌شده مجموعاً ۶۵ پاسخ کتبی ارائه دادند.

انتظارات [سطح] بالا

اگرچه نظرات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری از نظر حقوقی الزام‌آور نیستند، اما می‌توانند به روشن‌سازی حقوق و تعهدات کشورها طبق حقوق بین‌الملل موجود کمک کرده و از این رو از وزن و اقتدار حقوقی قابل توجهی برخوردار باشند. انتظار می‌رود نظر دیوان، یک معیار حقوقی روشن ارائه داده و هرگونه ابهام پیرامون تعهدات کشورها در قبال تغییرات اقلیمی طبق حقوق بین‌الملل را برطرف کند.

شفافیت حقوقی حاصل[از نظر مشورتی دیوان] می‌تواند به تقویت مذاکرات بین‌المللی پیرامون تغییرات اقلیمی کمک کند، مذاکراتی که بسیاری از کشورها از نظر سرعت و اثربخشی اجرای مأموریت توافق‌نامه پاریس، نارضایتی فزاینده‌ای دارند. در واقع، مجموعه فعلی مشارکت‌های تعیین‌شده ملی (NDCs) جهان را در مسیر گرمایش ۳ درجه سلسیوس نسبت به سطوح پیش از صنعتی شدن قرار داده است – که بسیار فراتر از هدف ۱,۵

درجه سلسیوس است. مذاکرات سال گذشته در باکو نیز تردیدهایی درباره تعهد بسیاری از کشورها به کنار گذاشتن سوخت‌های فسیلی به پا کرده است – مسیری که بسیاری از سخنرانان در جلسات استماع شفاهی امیدوار بودند نظر مشورتی دیوان به تغییر آن کمک کند.

با توجه به تأمین مالی ناکافی صندوق خسارت و زیان[مربوط به تغییرات اقلیم]، بسیاری امیدوارند که نظر مشورتی بتواند روند [به بار نشستن فرایند]جبران خسارت و زیان[اقلیمی] را تسریع کند. همچنین، این نظر می‌تواند به تعیین سریع‌تر اهداف کاهش انتشار، حمایت از عدالت اقلیمی و حقوق بشر و اصلاح مسیر اجرای اهداف توسعه پایدار (SDG)کمک کند.

انتظار می‌رود دیوان بین‌المللی دادگستری در ماه‌های[هم اینک باید گفت ساعات] پیش رو، نظر مشورتی خود را اعلام نماید.